

INHOUD
192 PAGINA'S

HOE HOUD JE HET GELOOF

Fris?

Jonge en
ervaren theologen
over de kunst
van geloven

2IN1
HOOFDSTUK

MARK DE JAGER (RED.)

PAPERBACK

Voorwoord

In het begin was er... theologie!

Het woord 'theologie' is afgeleid van het Grieks en kan vertaald worden als de 'kennis' of het 'onderwijs' (*logos*) over 'God' (*Theos*); met andere woorden: 'het bestuderen van God'. Tegenwoordig bestrijkt het veld van de theologie alles rondom het woord 'God': systematisch ingedeeld in segmenten, zoals de dogmatiek, kerkgeschiedenis en Bijbelwetenschappen. Daarbij omvat het theologische veld zowel wetenschappen als praktische vormen, zoals pastoraat, geestelijke verzorging en sociale gerechtigheid. Uiteindelijk draait het allemaal om het woord 'God'. De vraag is echter: hoe zien we God in onze christelijke tradities? Zijn wij, als theologen, in staat om onze kennis (theologie) terug te brengen tot dat drieletterwoord, 'God'? Misschien hebben onze Joodse vrienden wel gelijk in hun voorzichtigheid – gebaseerd op de Tien Geboden – om het woord G'd te gebruiken. Is het idee van een God wel verenigbaar met de klassieke definities van wetenschap? Wetenschap, die gebaseerd is op het meten en verzamelen van feiten. Kunnen we God wel meten met wetenschappelijke instrumenten? In theorie is het antwoord op die vraag 'nee'. Bovendien zijn er vragen waarop religiewetenschappen en theologie geen antwoorden hebben. Gelukkig verandert het beeld van theologie, en zien we dat theologie steeds vaker samenwerkt met andere wetenschappen, en dat zij elkaar versterken.

Verschillende beelden van God zorgen voor het ontstaan van verschillende religies en denominaties, die op hun beurt weer eigensoortige theologieën produceren. Theologie beïnvloedt de manier waarop religieuze mensen naar de wereld kijken, en hoe

ze omgaan met die wereld. Ongeveer 62% van de predikanten op de wereld heeft geen theologische opleiding. En toch wordt er elke zondag, en doordeweeks, gepreekt. Dat gebeurt vanaf de preekstoel of (in deze tijd) digitaal. Datgene wat wordt gepreekt kan negatieve en positieve gevolgen hebben. Als theologie bijvoorbeeld gebaseerd is op heerschappij van mensen over de aarde (zgn. Heerschappijtheologie) en niet op rentmeesterschap, dan draagt de predikant bij aan het ontstaan van een groep christenen die zich geen zorgen wil maken over het klimaat. Denk bijvoorbeeld ook aan interpretaties van teksten die apartheid goedpraten of antisemitisme aanwakkeren. En tegelijkertijd zien we dat theologie mensen voort kan brengen als Martin Luther King, Dietrich Bonhoeffer, Corrie ten Boom en Anne van der Bijl. Mensen die gaan staan voor gerechtigheid en liefde.

Theologie is meer dan slechts het bestuderen van heilige teksten, belijdenissen of dogma's. Theologie heeft betrekking op alle onderdelen van het leven en alle vormen van wetenschap. Laat mij dit uitleggen: als christenen geloven we dat God de wereld geschapen heeft. De manier waarop, in zeven dagen of als een langer proces, laat ik even aan de lezer. Het feit dat we geloven dat God de Schepper is, heeft het gevolg dat we de schepping zelf beschouwen als een geschreven woord: *logos*. Daarom is het zo dat sommige christelijke tradities, zoals de Franciscaanse traditie, de schepping, inclusief de plek van mensen in die schepping, beschouwen als het 'eerste testament' dat God geschreven heeft. Voor mij betekent dit dat theologie niet slechts het bestuderen van geschriften, of de interpretatie van Hebreeuws en Grieks, is. De hele schepping is voor mij een levende bron van theologie, want we vinden Gods gedachten (*logos*) in de biologie, natuurkunde, scheikunde, aardwetenschappen en geneeskunde. De Heilige Schrift is slechts een bevestiging van de geschapen wereld. Het hele universum is Gods meesterwerk, inclusief de lezer die nu dit boek in handen heeft. Het enige wat ons rest is onze harten te openen.

Wanneer onze sociologische, antropologische en psychologische kennis groeit, kan theologie, in het bijzonder de Bijbelwe-

tenschappen, steeds opnieuw geïnterpreteerd worden. Deze dynamiek zorgt ervoor dat theologie niet langer beperkt is tot, bijvoorbeeld, systematische theologie, maar dat er ook een theologie van migratie is. Daarbij is er ook feministische theologie, theologie van de sociale gerechtigheid en ecotheologie. Dit laat ook zien dat de Bijbel een interessant en uniek boek is, juist omdat je die Bijbel steeds weer met een nieuwe bril kunt lezen. Dit alles maakt dat theologie steeds interessanter en relevanter wordt voor onze samenleving. Als Theoloog des Vaderlands is mijn motto dit jaar ‘de theologie van oprechte betrokkenheid’. Daarmee wil ik betrokken op mensen zijn, zonder verwachtingen en zonder bekeringsdrang. ‘Immanuel’ zijn voor de ander! Er zijn voor de ander! In het bijzonder voor degene die lijdt, zonder aanzien des persoons: dat is theologie die vanuit een christelijk perspectief pastoraal en psychologisch betrokken is.

In het begin was er theologie, en vervolgens kwamen er door verlichting andere vormen van wetenschap. Het is mijn mening dat al deze wetenschappen ontspringen vanuit de aangeboren nieuwsgierigheid die mensen hebben naar dat wat onverklaarbaar lijkt, en in de geschiedenis begon dit met de zoektocht naar het begrip van God en het bovennatuurlijke. Dat is de plek waar het verlangen naar kennis begon. Het is niet voor niets dat theologie daarmee de moeder van alle wetenschappen is.

Dat er ook in seculiere maatschappijen zoals Nederland jonge mensen zijn die ervoor kiezen om theologie te studeren, is erg bemoedigend. En dat er een Jonge Theoloog des Vaderlands is, is een bemoediging en stimulans voor jongere generaties om theologie te gaan studeren. Ik vind het fantastisch dat ik dit jaar (2019-2020), samen met Mark de Jager, onderwerpen die gerelateerd zijn aan theologie in Nederland kan bespreken. Ik wil je aanmoedigen om je beeld van wat theologie is te verbreden. Want voor mij is het studeren van theologie én het zoeken van dialoog met andere wetenschappen, dat wat mijn geloof in God en Christus Jezus versterkt.

Samuel Lee, Theoloog des Vaderlands

Hoofdstuk 1

INTRODUCTIE

‘God bestaat niet uit leerstukken; die leerstukken zijn slechts een soort landkaart. Maar deze landkaart is wel gebaseerd op de ervaring van honderden mensen die echt contact met God hadden. (...) Je moet die landkaart gebruiken als je verder wilt komen.’

C.S. Lewis, Mere Christianity IV, 1

Het goede en het slechte nieuws

Theologie is onvermijdelijk. Op het moment dat er gesproken wordt over spiritualiteit, geloof en zingeving, worden al snel theologische uitspraken gedaan. En wanneer iemand weet dat je theologie studeert, zal het niet lang duren voordat diegene duidelijk meedeelt hoe hijzelf denkt over God en religie. Of, zoals Stefan Paas dat zegt: ‘Nederland kent zeventien miljoen bondscoaches, en minstens zoveel theologen.’ *Goede* theologie is daarom extra belangrijk én vaak ook best zeldzaam, zoals Samuel Lee in het voorwoord al verwoordde. Juist de universele waarde van theologie maakt dat theologie kwetsbaar is. Spreken over God is een gevaarlijke bezigheid.

Theologische opleidingen aan hbo’s en universiteiten leveren elk jaar bijzonder getalenteerde mensen af. Zij zetten hun intellectuele en praktische gaven in om te doordenken hoe je over God kunt spreken, en hoe je daarmee in de kerk en de samenleving een bijdrage kan leveren. De gesprekken in dit boekje zijn voorbeelden van mensen die deze weg door de theologie zijn gegaan, of aan het begin van die weg staan. Dat is het goede nieuws: theologie is flexibel en weet zichzelf steeds opnieuw uit te vinden. Theologie is breed en er zijn steeds weer mensen die op een serieuze wijze theologie studeren. Jonge mensen zijn gemotiveerd om hun geloof te onderzoeken, te verdiepen en uit te dragen. Maar wanneer we inzoomen op de theologiebeoefening in Nederland, is er ook slecht nieuws. En het slechte nieuws overheerst de beeldvorming over theologie vaker dan het goede nieuws.

Vlak voordat ik aan mijn studie begon, sloten de theologieop-

leidingen in Leiden en Utrecht na vier eeuwen hun deuren. Op dit moment is er in Nederland maar één openbare universiteit die een theologieopleiding aanbiedt: de Rijksuniversiteit Groningen. De afgelopen jaren zijn er diverse rapporten en boeken gewijd aan de teloorgang van de Nederlandse theologie. Daarbij wordt er ook ingegaan op wat er zou moeten gebeuren om die ontwikkeling te keren. Tegelijkertijd is er buiten de theologische wereld weinig rouw om het verdwijnen van de oudste wetenschap. Veel mensen hebben geen idee wat een theoloog eigenlijk precies doet, laat staan dat ze in hun dagelijks leven bewust met theologie bezig zijn.

Dit negatieve verhaal is niet onterecht, maar het is niet het enige verhaal dat ik kan vertellen. Soms word ik als student een beetje moe van het feit dat theologen zichzelf neerzetten als ‘bedreigde diersoort’. De afgelopen jaren heb ik namelijk veel gemotiveerde studenten ontmoet, die zich vanuit een grote interesse en een sterke roeping aan hun studie wijden. De theologieopleidingen aan de hbo’s en universiteiten hebben elk een eigen profiel, met elk een unieke bijdrage in het theologische landschap. Theologen weten zich te mengen in het maatschappelijk debat. Bovendien is er in Europa eigenlijk altijd sprake geweest van een minderheid van actieve christenen, zoals Stefan Paas in zijn boek *Vreemdelingen en priesters* betoogt. En dan hebben we het nog niet eens gehad over de internationale groei van theologieopleidingen, de groeiende rol van migrantenkerken in Nederland en de diverse mogelijkheden voor geïnteresseerde leken om zich theologisch te blijven verdiepen.

Toch is het belangrijk om de krimpende rol van theologie in Nederland niet te ontkennen. Want een veranderende positie in de maatschappij en academie maakt dat zowel theologen als niet-theologen voor nieuwe vragen komen te staan. Twee van die concrete vragen, die opkomen vanuit de veranderende rol van theologie in Nederland, zijn de aanleiding voor het samenstellen van dit boekje.

Theologie en persoonlijk geloof

De eerste vraag is: wat is de verhouding tussen theologie en persoonlijk geloof? Tijdens mijn opleiding sprak ik veel medestudenten die het lastig vonden om hun theologieopleiding te verbinden met hun geloof in God. Sommigen van hen hebben het geloof losgelaten. Tijdens mijn eigen opleiding miste ik ook handvatten om als christen theologie te studeren. Wat had dat wat ik in colleges leerde te maken met wat ik in de kerk, op straat of in mijn eigen hart tegenkwam? Theologie is steeds vaker een zeer bewuste studiekeuze. Daarom is aandacht voor de verhouding tussen persoonlijk geloof en academische reflectie essentieel voor studenten. Opleidingen lijken zich ook steeds meer bewust van dit belang. Zo is de Theologische Universiteit Kampen onlangs gestart met een masteropleiding 'Christelijke spiritualiteit' en heeft de Protestantse Theologische Universiteit een klankbordgroep spiritualiteit ingesteld.

De tweede vraag komt voort uit de afkeer die sommige christenen hebben van (academische) theologie. Volgens hen leidt theologie alleen maar af van 'gewoon' geloven. Theologen zagen de poten onder de Bijbel en het christelijk geloof vandaan. Theologie wordt geassocieerd met oude teksten die niet meer relevant zijn. Discussies over onderwerpen die zo abstract of zo gedetailleerd zijn dat ze met jouw eigen geloof niets te maken hebben. Waarom zou je aan een hbo, universiteit, of in je eigen studeerkamer iets bestuderen wat je prima af kan doen met een verzameling losse Bijbelteksten en een flinke dosis Google?

Theologische schatten

Deze twee vragen kunnen volgens mij op dezelfde manier worden beantwoord. Namelijk door te kijken naar voorbeelden van theologie in de geschiedenis. We hebben een schatkist van tweeduizend jaar aan reflecties van wijze mensen. Deze mensen dachten na over God, de Bijbel en de vraag hoe je je geloof fris

kunt houden. Het zou zonde zijn als we die schatten niet zouden gebruiken. Tijdens de zeven jaar waarin ik theologie heb gestudeerd, heb ik gemerkt dat het inderdaad knap ingewikkeld kan zijn om theologie en persoonlijk geloof met elkaar te verbinden. Studeren is hard werken, en als theologiestudent heb je nog wel wat extra motivatie nodig om daarnaast ook je geloofsleven op peil te houden. Toch heb ik juist in de teksten van theologen uit de geschiedenis, handvatten gevonden om mijn geloof fris te houden.

Om die handvatten te kunnen gebruiken, is soms wel wat hulp nodig. Veel van de teksten uit de geschiedenis staan qua vorm en inhoud ver van de eenentwintigste-eeuwse realiteit vandaan. Ik heb geleerd hoe waardevol het kan zijn om met oudere, ervaren theologen in gesprek te gaan over hoe zij hun geloof fris houden. Hoe zij, juist door de bestudering van de Bijbel en theologische teksten, hun geloof hebben verrijkt en verdiept. Hoe ook theologische mastodonten vaak met vallen en opstaan geloven.

In dit boekje vind je een aantal theologische schatten. Fragmenten uit teksten van theologen in de geschiedenis. Theologen die reflecteren op hun eigen spiritualiteit en op de waarde van theologisch onderzoek voor persoonlijke geloof. Daarnaast zijn er in dit boekje hedendaagse theologen (bovengenoemde mastodonten) en theologiestudenten aan het woord. Zij introduceren samen de door hen gekozen theologische schat, en gaan vervolgens in gesprek met die schat als startpunt. Hun gesprekken laten zien hoe zij – soms worstelend, soms gedemotiveerd, maar ook vanuit een vertrouwen op God – theoloog zijn. Ze geven een kijkje in hun hart. Er zijn veertien verschillende theologen aan het woord, of zelfs eenentwintig als je de auteurs van de theologische schatten meerekent. Hierdoor is elk hoofdstuk een uniek inkijkje geworden. In sommige gesprekken staat de biografie van de auteur centraal, in andere gesprekken een specifiek theologisch of maatschappelijk thema. Zo zijn er in dit boekje zeven unieke reflecties te vinden op de vraag hoe het bedrijven van theologie je geloof fris kan houden.

Hoe kan je dit boek gebruiken?

De volgende zeven hoofdstukken hebben een vaste structuur. Een jonge en ervaren theoloog stellen zichzelf voor en introduceren de primaire tekst die zij gekozen hebben. Vervolgens vind je (een gedeelte van) die tekst. Met de introductie die de auteurs geven, kun je de tekst eens doorlezen en erop kauwen. Hierna reflecteren de jonge en ervaren theoloog op de primaire tekst. In de gesprekken die de theologen met elkaar voeren, komen verschillende thema's en teksten aan bod. Zo wordt er een poging gewaagd om grip te krijgen op de relatie tussen het bestuderen van theologie en persoonlijk geloof. Elk hoofdstuk eindigt met een aantal titels voor als je meer zou willen lezen over de besproken theoloog en de thema's in het hoofdstuk. Bijbelteksten die worden geciteerd komen uit de Nieuwe Bijbelvertaling, tenzij anders is vermeld.

De thema's van de hoofdstukken hangen af van de gekozen teksten, maar ook van de biografieën van de gesprekspartners. Je zult merken dat de verschillende gesprekken elk een eigen stijl hebben, en dat de schrijvers theologie op diverse manieren definiëren. Je kunt de hoofdstukken daarom ook los lezen. De volgorde van de hoofdstukken is chronologisch, gebaseerd op de publicatiedatum van de primaire teksten.

Overzicht van de volgende hoofdstukken

In hoofdstuk 2 vind je een gesprek tussen Arjan Plaisier en Mark de Jager over de introductie op de *Belijdenissen* van Aurelius Augustinus. In dit hoofdstuk gaat het over de houding van de theoloog. Hoe is het eigenlijk mogelijk dat een mens over iets groots als God kan spreken? Welke taal gebruik je daarvoor? En hoe ga je zelf in gesprek met God?

Harm Goris en Sujin Rosie nemen je in hoofdstuk 3 mee in hun gedachten bij een tekst uit de *Summa Theologiae* van Thomas van Aquino. Thomas brengt hen tot een gesprek over inter-

religieuze dialoog. Ook denken zij na over de verhouding tussen theologie als academische wetenschap en liturgische beoefening van je geloof. Staan liturgie en rationele overtuiging tegenover elkaar, of kunnen ze juist naar elkaar toeleiden? Hoe verhouden het ervaren en het doordenken zich tot elkaar voor een theoloog?

In hoofdstuk 4 zijn Sara Kuijper en Maaïke Harmsen aan het woord. Zij introduceren het traktaat *Religieuze gevoelens* van de Amerikaanse theoloog Jonathan Edwards. Theologie is vaak een kwestie van het hoofd, maar theologiebeoefening kan ook absoluut niet zonder het hart. Hoe beïnvloeden die twee elkaar? Hoe houd je je als theoloog staande binnen een roerige kerkelijke context? En hoe kan je als theoloog Jezus' oproep om te 'worden als een kind' serieus nemen?

Na deze eerste drie hoofdstukken, volgen drie besprekingen van theologen uit de twintigste eeuw. In hoofdstuk 5 is dat Dietrich Bonhoeffer. Arnold Huijgen en Charlotte Molenaar gaan aan de hand van zijn spirituele klassieker *Leven met elkander* in gesprek over hoe je als theoloog omgaat met de Schrift. De Bijbel is voor theologen een onderzoeksobject, en óók het Woord van God. Hoe verhoudt dat zich tot elkaar? Bonhoeffer geeft een aantal sleutels om de Bijbel wetenschappelijk én gelovig serieus te nemen.

De verhouding van de theoloog tot de Bijbel is ook een thema in hoofdstuk 6, waar Jozef Essing en Rik Zweers in gesprek gaan over een tekst uit het *Bijbels ABC* van Kornelis Heiko Miskotte. De biografie van deze theologen speelt een belangrijke rol in hun bespreking over de wijze waarop theologie ontstaat. Wat is het verschil tussen het vertellen van verhalen over God en het vertellen van je levensverhaal?

Ook in hoofdstuk 7 wordt een Nederlandse theoloog besproken, namelijk Arnold van Ruler, die een reflectie over 'Menselijkheid in de theologie' schreef. Deze reflectie is voor Gijsbert van den Brink en Mart Jan Luteijn aanleiding om te sparren over de verhouding tussen theologie en het gewone leven. Op wat voor

manier is theologische reflectie van belang voor geloven in de praktijk? Hoe kun je op een ontspannen én gedegen manier theologie in gesprek brengen met de manier waarop je je geloof in praktijk brengt?

Hoofdstuk 8, tot slot, bepaalt ons bij de wereldwijde scope van de theologie én behandelt een theoloog die in de huidige eeuw nog publiceerde. Tirtsa Liefthing en Benno van den Toren spreken over 'Het Efeze-moment' dat beschreven wordt door Andrew Finlay Walls. Wat gebeurt er met je theologie als je een christen uit een andere cultuur ontmoet? Hoe kan je theologisch reflecteren op de meerwaarde van interculturele ontmoetingen in de theologie?

Tot slot: dankwoord & disclaimer

Ik ben dankbaar dat Arjan, Harm, Sujin, Maaïke, Sara, Arnold, Charlotte, Jozef, Rik, Gijsbert, Mart Jan, Benno en Tirtsa bereid waren om met elkaar in gesprek te gaan en de lezer een kijkje te geven in hun hart. Je bent niet elke dag op deze manier bezig met je werk als theoloog, en ik vind het bijzonder dat zij hun bijdrage hebben willen leveren. Mijn werkwijze was dat ik eerst de 'jonge theologen' heb gerekruteerd en samen met hen heb gezocht naar een enthousiaste, ervaren, gesprekspartner. En die hebben we zeker gevonden. Ik wil ook Samuel Lee van harte danken voor zijn enthousiaste voorwoord.

Dit boekje is een resultaat van het jaar waarin ik de titel 'Jonge Theoloog des Vaderlands' kreeg. Tegelijkertijd speelden mijn medestudenten en ik al langer met het idee van dit boekje. In binnen- en buitenland zijn dergelijke boekjes eerder ook verschenen, met name gericht op de vorming van theologiestudenten. In het bijzonder noem ik hier *Het geloofsleven van de theoloog*, dat in 1995 onder redactie van Benno van den Toren bij Boekencentrum verschenen is. In veel opzichten is dat een voorouder van dit boekje te noemen. Het idee voor een 2020-versie van *Het geloofsleven* is ontstaan in de stimuleringsgroep spiritualiteit van

de Protestantse Theologische Universiteit.

Een laatste dankwoord is voor Peter Gorter van KokBoeken-
centrum Uitgevers en Esther Schinkelshoek-van Beem van de
Protestantse Theologische Universiteit, die dit project vakkun-
dig hebben begeleid en de titel van het boek hebben bedacht.

Ik eindig met een disclaimer: dit boekje is verre van compleet.
Zo zou je terecht kunnen opmerken dat, bijvoorbeeld, doorge-
winterde bijbelwetenschappers of praktisch theologen een goe-
de aanvulling zouden kunnen hebben geleverd. Alle auteurs van
de primaire teksten zijn man, met een zwaartepunt in het West-
Europa van de twintigste eeuw. Het zegt misschien wel iets over
het hardnekkige androcentrisme in de theologie, en over de on-
derwerpen en personen die vooral worden behandeld bij theolo-
giestudies op Nederlandse universiteiten. Ik hoop echter dat jij,
lezer van dit boekje, wordt uitgedaagd om een kijkje te nemen in
je eigen boekenkast, en zelf opnieuw in gesprek te gaan met de
vrouwen en mannen die jou inspireren. Om te delen met ande-
ren hoe jij je geloof fris houdt, en hoe je probeert om te staan op
de schouders van de wijze christenen die ons zijn voorgegaan.

Mark de Jager
Groningen
Najaar 2020

‘HOE PUTTEN WE INSPIRATIE UIT DE TRADITIE?’

Met een
voorwoord van
SAMUEL LEE

In dit boek komen 14 jonge en (iets) oudere theologen aan het woord. In tweetallen introduceren ze een tekst uit de theologische traditie, die iets zegt over spirituele vorming. Ze gaan samen in gesprek over de teksten, hun eigen roeping en de vraag hoe ze als theoloog (en door theologie) geestelijk gezond blijven. Daarbij spreken ze ook over de toekomst van de theologie als discipline, en de rol die spirituele vorming daarin speelt. Zo laten ze zien hoe zij, door een goede dosis theologie, het geloof fris weten te houden.

MET MEDEWERKING VAN

Arjan Plaisier, Mark de Jager, Harm Goris, Sujin Rosie, Maaïke Harmsen,
Sara Kuijper, Arnold Huijgen, Charlotte Molenaar, Jozef Essing, Rik Zweers,
Gijsbert van den Brink, Mart Jan Luteijn, Benno van den Toren en Tirtsa Liefding.

MARK DE JAGER IS JONGE THEOLOGOOG DES VADERLANDS EN
VOLGDE DE PREDIKANTSMATER AAN DE PTHU IN GRONINGEN.

NUR 707 • ISBN 978 90 435 3540 3

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

9 789043 535403